

BRZEG (833) *sb m*

brzeg (40), brzeg (4); -é- : -e- *Mącz* (18 : 4); brzeg- (137), brzég- (16); -é- *KochEp*, *KochProp*; -e- : -é- *Mącz* (71 : 1), *KochPs* (4 : 1), *KochPhaen* (1 : 1) *KochPieś* (8 : 1), *KochTarn* (1 : 1), *ZawJeft* (2 : 1), *GórnTroas* (7 : 2), *OrzJan* (1 : 1), *SarnStat* (15 : 5).

sg *N* brzég (57). $\diamond$ *G* brzegu (154), brzega (37); -a *ZapWar*, *GrzepGeom*, *BielSpr* (3), *Calag* (2); -u : -a *BielKron* (11 : 15), *Mącz* (10 : 12), *HistRzym* (4 : 1), *SkarŻyw* (4 : 1), *GórnTroas* (2 : 1). $\diamond$ *D* brzegu (15), brzegowi (9); -u *PatKaz III* (2), *BielŻyw*, *LibLeg*, *RejRozpr*, *BielKron*, *HistRzym* (2), *WujNT*; -owi *FalZioł*, *RejPs*, *Leop*, *BibRadz*, *KochPhaen*, *KlonFlis*, *PudłDydo*; -u : -owi *Mącz* (6 : 2). $\diamond$ *A* brzég (111). $\diamond$ *I* brzegiem (37); -e- (5), -(e)- (32). $\diamond$ *L* brzegu (208). $\diamond$ *pl N* brzegi (18). $\diamond$ *G* brzegów (65); -ów (15), -(o)w (50). $\diamond$ *D* brzegóm (3); -óm *KochPieś*; -om *KochFr*; -(o)m (1). $\diamond$ *A* brzegi (45). $\diamond$ *I* brzegi (10), brzegami (7); -i *ZapWar*, *LibLeg* (2), *BielKron* (4), *Calep*, *SarnStat*, *WitosłLut*; -ami *GrzegRóżn*, *StryjKron*, *GórnTroas* (3), *GrabowSet*, *KmitaSpit*. $\diamond$ *A a. I* brzegi (1). $\diamond$ *L* brzegach (45), brzegoch (7); -och *OpecŻyw*, *FalZioł*, *HistAl*, *RejWiz* (3); -ach : -och *SienLek* (1 : 1); -ach (31), -äch (6), -(a)ch (8); -äch *BielSpr*, *StryjKron* (2), *GostGosp*; -ach: -äch *BielKron* (3 : 2). $\diamond$ *V* brzegi (1). $\diamond$ *du L* (*cum nm*) brzegu (3) *BielKron* 290, 314v, 431.

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

1. Granica między wodą a lądem, część lądu przylegająca do wody; *littus Murm*, *Mymer*¹, *BartBydrg*, *Mącz*, *Calag*, *Calep*, *Cn*; *ripa Murm*, *Mymer*¹, *BartBydrg*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *portus Mymer*¹, *Mącz*, *Calag*; *acta Mącz*, *Cn*; *aegialus Mącz*, *Calep*; *crepido Mącz*, *Cn*; *labrum Mącz*, *Cn*; *margo fluminis Mącz*, *Cn*; *alluvio Calep*; *supercilium fluminis Cn* (707) : Obroćiwłszy łie płynął ná zad: A gdy iuż blińko brzegu był/ Małpież z niego prędko łkoczył. *BierEz* Q2, K2v; *PatKaz III* 113; *Mymer*¹ 6, 6v; *FalZioł* IV 33d [2 r.]; Książę Haliczkie [...] wfiadłszy w iednę łodzią drugie kazał od brzegu odcinać *MiechGlab* 4; *WróbŻołt* iiv [3 r.]; *mosth sbvdowal* przes *Nyestr kv* brzegv *Cro ye*^{so} *M. LibLeg* 7/33v; Niewie czo rzecz łfaloni trup *Lapa* brzegu a wola hup *RejRozm* 398; *Perłowie thez* przechodzący nápełnili rzekę od iedne^{so} brzegu do drugiego *HistAl* F4v; *KromRozm III* C7v; Gdy wczynił od zyemie/ wodzye rozdzyelenie/ Aby wodá ná zyemi/ miałá łwoie brzegi/ A ná niebie płánety/ okoliczne biegi *BielKom* B5v; *Leop Is* 19/6, *Act* 27/39; *UstPraw* Iv; *RejZwierz* 79v, 116v, 119, 121v; włzedł záłię w łodź/ a przeprawił łię do dálżzego brzegu. *BibRadz Mar* 8/13, *Matth* 13/48, *Mar* 4/35, *Luc* 5/11, *Act* 27/39; A gdy przyłzli ná *Dunay*/ ciągnęli łie brzegiem ná gorę áż do *Sawu* álbo *Dráwu* rzeki. *BielKron* 337v, 31, 47 [3 r.], 54v, 55, 56v (35); *Nakaždy rok* pływaiąc do *Gdańka* z *traftami*/ *Widzicie* gęłte *miałta*/ y *zamki* budowne/ *Drogi*/ *mofty* porządne/ i *brzegi* warowne *KochSat* A3v; *Acta*, *littus*. *Brzég. Mącz* 2d; *Anfractus littorum flexuosus*, *Brzegi* á *kąty* zábrzeżilfe. *Mącz* 9d; *Crepido*, *Brzeg* o który łie wodá otrąca. *Mącz* 68a; *Przewieziony* w łódce ná drugą łtronę brzegu. *Mącz* 163b; *Os portus*, *Pálzczeká*/ *wchód* álbo *przilęp* do brzegá. *Mącz* 270d; *Ripa*, *Brég* [!] á *zwłálzczá* *rzeczny*/ to *yełt* *ciekącey* wody. *Mącz* 356c; *Wzruczony* [!] *brzég* álbo *grobeká* *nieyáka* dla wody áby łzkodliwie nie *dárlá* z *ziemie*/ *drzewá*/ álbo z *gnoyu* *wczyniona* *Mącz* 384a, 3a, 4b, 74d, 162d, 187b (26); *Prot* A4; á *włzákże* *lepłza* *kthemu* *brzeżołká*/ [...] *ktora* *łye* w *brzegoch* *łagnie*. *SienLek* 81v; *GórnDworz* H6 [4 r.], Bb2; *GrzepGeom* A4v, B; A *gdyłz* *iulz* *łełnałście* [!] *mil* od brzegu *byli*/ *przyplęnęli* do *iedney* *łkály* *wyłokiey* *HistRzym* 38, 22, 33v, 121; *RejPos* 174, 316v; *Tákież*

rybeczki około wędki igraią/ [...] álic iedná pochwili chyt ná brzeg/ áni fie lámá obaczy co fie iey sftáło. *RejZwierc* 72v, 163, 199v; *BielSpr* 7v, 41; Tymże płażczem Heliaż/ ná wodę vderzył/ Ktora fie rozftąpiłá/ po brzeg by vmierzył. *HistHel* D3; *Strum* D, D2, I, Mv; *BudNT Matth* 8/28, 32, *Luc* 8/33; *CzechRozm* 161v; *KochOdpr* Dv [2 r.]; *Oczko* 9; *Calag* 516b; Huczy morze popędliwé/ Bijá wáły w brzégi krzywé *KochPs* 69; Ale fzli ták fpieźnym biegiem/ Iáko ftrumién pełnym brzegiem. *KochPs* 191, 158; A wodá fie zgory pomálu fpuściłá/ y nápełniłá rowy y brzegi fwoie iáko pierwey. *SkarŻyw* 501, 47 [2 r.], 250, 473, 478, 481; A tám niebefpieczeńtwo wielkie obaczywfy/ Woli náząd do brzegu *KochTr* 23; *StryjKron* 315; *KochEpit* A2; *KochFr* 88; *KlonŻal* B3v; *KochSz* B3v; Prožno ich żeglarze z brzegu pátrzyć máią. *WisznTr* 35; *KochPam* 83, 85; Gdzie poyrzy zewfząd morze/ zewfząd trwogá. Brzegu niewidác/ przewoźnik nie pewny *KochPieś* 7, 31, 32 [2 r.]; *KochProp* 11; *ZawJeft* 31; *Calep* 54b, 609a, 925b; niech płynie pod dwor rzeká w pewnych brzegach závártá *GostGosp* 170; *GrochKal* 9; *GórnTroas* 15, 16, 17, 28; *GrabowSet* C2v, K2v; *KochFrag* 24; *LatHar* 642; *RybGęśli* B, D2; *WujNT Matth* 14/22, *Act* 25/39; *SarnStat* 134, 141, 466, 841, 945; *WitosłLut* A2, A3v [2 r.]; *CzahTr* D4, E3; Strách y pomyslic o morzu głębokiem/ Lepiey ták z brzegu/ niż być pánem nagle/ Pátrzyć ná żagle. *KlonFlis* C2v; Ziemia Łąd zdawná/ ftára to Niemczyzná/ [...] Tákże teź y Brzeg głowny w fwoiey mowie/ Flis Łądem zowie. *KlonFlis* Fv, B2, B3v, B4v, Cv, C3v [2 r.] (22); *KochPhaen* 11, 14.

brzeg czego [w tym z nazwą miejscową (39)] (87): ma bywacz Na káždy rok szeym na szwyatho swyathey a nyerofdzyelney troycze na Brzegv rzeki dnyeftra *MetrKor* 34/134, 40/813; y páłly fie na brzegu oney rzeki *HistJóz* B, Bv; Y dofwiatcenim te⁸⁰ dowodzi iż tam przy brzegu morza północnego bywa wielkie wołanie duchow złych *MiechGlab* *5, 2, 40; *ZapWar* 1533 nr 2517; *LibLeg* 6/119, 157 [2 r.], 157v; *RejPs* 124; Z onąd ruźzywfy zaftępy iechał nád brzegiem morzá Oceanfkiego *HistAl* M4v, H2, H5, H7, M5v; Pánował od Aroer/ kthore leży nád brzegiem ftrumieniá Arnon *Leop Ios* 12/2, 3.Reg 9/26; *UstPraw* E2v; *BibRadz* I 98d, *Deut* 4/48, *Luc* 8/22; Krol ná iednym brzegu był Wiłfy broniac im przepráwienia *BielKron* 374v, 28 [2 r.], 170v, 191v, 239v, 264v (33); *Mqcz* 146b, 286d, 313b, 345c, 502a; á on fthał ná brzegu ieyzorá ktore zwano Genázáret *RejPos* 173v, 174v; *BielSpr* 68v; *BudBib Ios* 9/1, *Dan* 12/5 [2 r.], 1.Mach 9/42, 43; Siedząc po niłkich brzegách Bábilonfkiey wody/ [...] Co nam inźęgo czynic/ iedno plákác fmutnie *KochPs* 200; *SkarŻyw* 501; tákże Gepidy przodki Litewfkie y Zmodzkie/ ktorzy w oftátnich kátách y brzegach Oceanu Baltickiego [...] miefzkáli *StryjKron* 31, 91; *KochJez* B3; *KochTarn* 74; *GórnTroas* 13; *SarnStat* 466, 467, 682, 917, 1110, 1120, 1122; *WitosłLut* A4v, A6; *KlonFlis* E3v.

brzeg u czego (3): Labrum etiam, Kray álbo kráwądź v káždyy rzeczy yáko yeft v ftudni zrzodłá teź brzeg v rzeki. *Mqcz* 180a; *Strum* B3v, Dv.

brzeg przy czym (4): Littus. [...] Brzeg przymorzu. *Murm* 23, 23; *BartBydg* 83, 132b.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej [przymiotnik + brzeg (3), brzeg + przymiotnik (2)] (5): *StryjKron* 76; *KochFr* 97; *KochFrag* 30; *KołakSzczęśl* Dv; Cić záváze co ná Wiślnym brzegu siedzą/ O tym powiedzą. *KlonFlis* E2v.

Zwroty: »do, ku brzegu się mieć« (2): Subducere naves. Do brzegu fie mieć. *Prziwieśc*. *Mqcz* 97a, 444a.

»odbić się, odepchnąć się *itp.* od brzegu« [szyk zmienny] (20): *BibRadz Luc* 5/3; wlkoczyło Hiłzpanow thyfiąc w rzekę po rámioná/ odbijali od brzegu *BielKron* 229; *Deducere naves*, *Odepchnąć á puścić fie od brzegu. Mącz* 97a, 96c, 252d, 267b; *Gdyż fie thedy od brzegá odwieźli/ iacháli ku Thyru. HistRzym* 15v, 22, 34v; *RejPos* 174, 174v; *RejZwierc* 176v; *Calag* 544a; *SkarŻyw* 596; *KochPam* 83; *Phil* F3; *Odbijajcie od brzegá GórnTroas* 18; *KlonFlis* B3; *PudłDydo* A4v, B2v.

»przy płynąc, przybić (się) *itp.* do brzegu, ku brzegu, brzegowi, na brzeg« [szyk zmienny] (42): *BielŻyw* 36; wieźli fie ku brzegowi. *Leop Act* 27/40; *RejZwierc* 47v; *BibRadz Act* 27/40; vćiekli przy płynawfzy ná brzeg. *BielKron* 342v, 448, 460; *Adnavigo*, *Przิปływam/ przibiyam fie ku brzegu. Mącz* 242d, 35a, 242b, 248c, 287a [3 r.], 305a [2 r.] (20); *SarnUzn* H6v; *HistRzym* 22; *Rownie iáko on márinarz kthorego wnet flagá [...] pochwyći/ thákże go nośi áż fie záfię gdzie do brzegu przytlucze RejZwierc* 159, 113, 176v; *BielSpr* 45; *Calag* 23b; *vyrzał do brzegu płynącego Delphiná SkarŻyw* 47, 47; *KochTr* 23; *Białe żagle/ y okręt w kęfy zdruzgotawfzy/ Przybiły mię do brzegu pułtego ná defce. KochFr* 66; *KochPieś* 53; *Appello – Prziftępuię do brzegu, ląduię. Calep* 83a; *WujNT Matth* 16/5, *Mar* 6/53, *Act* 27/40; *PudłDydo* A3.

»rwać, podrywać brzeg(i)« [szyk zmienny] (4): *A wodá więc brzegi rwąc/ bárzo ludzyom fzkodzi RejZwierc* 66v; *Strum* Mv; *SarnStat* 1180; *Powodź mu częřta/ zboża nie podlewa/ Y rzeká bliřká brzegow nie podrywa. KlonFlis* B4.

»w brzegach stać« (2): *Zá twoim rořkazániem w brzegách morze ftoi KochPieś* 72 [*idem*] *ArtKanc* P14.

»stanąc na brzegu« [szyk zmienny] (3): *ZEglarz/ choć nań zły w pół morzá wiátr wftanie/ Wždy ma ná dzieię/ że ná brzegu ftanie PudłFr* 21, 27; *KlonFlis* E4v.

»wyl(ew)ać, wylewający, wylewanie, wychadzać, wychodzić z brzegow« [szyk zmienny] (23): *Leop 1.Par* 12/15; *Gdy zákładał morzu kres iego/ y wodam áby z brzegow fwych nie wychadzáły BibRadz Prov* 8/29; *Rořciekła rzeká/ która z brzegów dáleko wylała. Mącz* 140a, 123b, 275b, 411d, 473c, 502d; *BudBib 1.Par* 12/15, *Eccli* 24/31; *Calag* 51a; *KlonŻal* B3; *Abundatio – Powodz wylanie zbvwzgow [!] wodij. Calep* 10a, 325a, 357b, 401a, 560b, 918b [2 r.], 1033a; *JanNKar* C3v; *SkarKaz* 5a, 418b.

»wyjść, wysiąć *itp.* na brzeg« [szyk zmienny] (21): *BierEz* I2v, I3, L4v; *FalZioł* IV 40b; *A gdy wyřzedł na brzeg zábieżał mu z miáftá onego mąż BibRadz Luc* 8/27, *Act* 27/43; *BielKron* 31, 447, 447v, 448, 450, 453; *wyřiadfzy ná brzeg Włofkiej ziemie/ poczęli fie zdobywác ná żywność. GórnDworz Zv; StrykKron* 41, 250; *WujNT* 55 *marg*, 501, *Act* 27/43; *SarnStat* 109; *Ni fię obaczyřz kiedy domá będziefz/ Ná brzeg wyřiędziefz. KlonFlis* H4, C3v.

Wyrażenia: peryfr. »brzeg Amfitry« = *brzeg morski*: *Neryne płáčźliwa [...] Siedzi ná piałczyřtym brzegu Amphitry řrogiey KlonŻal* B3.

»od brzega do brzega« (4): *zbudbwáli [!] mořt ná Tybrze z łodzi/ ftáwiáiąc iednę podle drugiey od brzegá do brzegá. BielKron* 102, 272; *BielSpr* 48, 437.

»brzeg jezierny«: *Iemiołá wodna/ w brzegách ieziernych á rzék mulifřtych rořcie SienLek* Y.

»brzeg lewy«: *Więc mieyřce řádu ná brzegu ná lewem Názwano GNIEWEM. KlonFlis* G4v.

»brzeg morski; morski brzeg« (51 : 4): *TarDuch* C8; A TVrbith iefth korzenie ktore [...] rofcie na brzegoch morfkich *FalZioł* I 148d; *HistAl* D7v; *LubPs* hh; *GliczKsiąż* Q2v; *RejWiz* 20; *Leop Iudic* 5/17, 1.*Mach* 11/1; *BibRadz Gen* 22/17, 2.*Reg* 17/11; *BielKron* 18v, 54 [3 r.], 54v, 75v, 271 (14); *KochSat* C; *KwiatKsiąż* Pv; Portus, Brzég morski gdzie łódzie ftawáya. *Mącz* 314a, 196a [2 r.], 237d, 271b, 395d, 417d; *HistRzym* 11; *BielSpr* 45; *BudBib* 1.*Reg* 13/5, *Ez* 25/16, 1.*Mach* 11/1; *KochOdpr* C4v; *SkarŻyw* 47, 286; *StryjKron* 26; *CzechEp* 408; *Calep* 32a, 983b; *GórnTroas* 72; *GrabowSet* A4; *RybGęśli* D2v; *WujNT Hebr* 11/12, s. 836, Aaaaaav; *SarnStat* 105, 1077, 1111; *KlonFlis* H5v. Cf »brzeg wodny«.

»piaszysty brzeg« (3): *Leop* *B2; *KlonŻal* B3; Stał iáko wryty ná piałczyftym brzegu/ Poki mógł doyżrzeć Naw fynowfkich biegu. *GrochKal* 9.

»prawy brzeg« (4): Ná práwym brzegu v tegoż óstrowá/ Záfádzon DOBRZYN *KlonFlis* G, F4, Gv, Hv.

»brzeg rzeczny« (5): *MiechGlab* 77; Margines fluminis, Brzegi rzeczne. *Mącz* 210a, 199d; *KlonFlis* Fv, H5v.

»suchy brzeg«: Ze go rybá gdzye on chciał tham donieść muflá/ Ná fuchy brzeg gdy kazał żywo wyrzuciá. *RejWiz* 111v.

»brzeg wodny« (3): *Calep* 925b; iefli przerzeczeni kupcy [...] zechcą przedác/ álbo z niemi ftać ná których miefcách/ álbo w mieściéch/ w porćiéch/ ná brzegách wodnych y morzkich: to niech będzie ná ich woléy *SarnStat* 1077 [*idem*] 1111.

Zestawienie: »Srebrny brzeg«: OD Narwie do Gdańfká álbo do Lemburgu, iest 130. mil morzem brzegu piękńego, y wielce pożyteczńego: zkąd go Mołkiewłki ftáry zwał Srebrnym brzegiem. *SarnStat* 134.

Szeregi: »brzeg i grobla«: á część ziemie ofufzył/ rofkázuiąc gornym morfkim wodom/ áby brzegow y grobel fwych/ z miékkiego y niłkiego piałku wfypanych/ nie mijály *SkarŻyw* 258.

»port, (a(l)bo) brzeg« (5): *Mymer*¹ 36; Potim z onąd rułzywłzy záftepy przyciágnął do portow ábo brzegow Káłpi[e]y *HistAl* H2; połiadłzy brzeg álbo port Ville france/ obległ Niciá *BielKron* 192v; *ReszList* 141; *OrzJan* 28.

»brzeg albo ziemia«: gdzie zá trzy miefiące wftáwicźnie płynąc niewidźielifmy żadnego brzegá álbo ziemie *BielKron* 444v.

Wyrażenia przyimkowe: »na brzegu« (133): *MetrKor* 34/134, 40/813; A niechawłzy sieći w kobieli/ Siedział ná brzegu *BierEz* I2, G3v, L2 [2 r.], Q2; *OpecŻyw* 58v, 107v; *HistJóz* B, Bv; *TarDuch* B4, C8; czo fie na brzegu od fłóncza y od wiatru zefchnie to ona ije. *FalZioł* IV 37c, I 148d; *MiechGlab* 26, 40, 77; *LibLeg* 6/119; *HistAl* H4v, M2v; *LubPs* hh; *Leop* *B2, *Iudic* 5/17, 3.*Reg* 9/26, 1.*Mach* 11/1; *RejZwierz* 113; *BibRadz Gen* 22/17, I 98d, *Deut* 4/48, 2.*Reg* 17/11, *Luc* 8/26; dał vczynić pod murem przekop głébokki/ wfuwłzy ná obu brzegu groble przykre *BielKron* 314v, 18v, 28, 48v, 54 [2 r.], 170v (30); *KwiatKsiąż* Pv; Riparius, Ná brzegu miefzkáya *Mącz* 356c, 146b, 196a [2 r.], 199d, 248a, 286d (13); *GórnDworz* P3; *HistRzym* 16v, 22, 129 [2 r.], 131; *RejPos* 173v [2 r.], 174v, 188, 244v, 280v; *KwiatOpis* A4v; *BielSpr* 45; *BudBib* 1.*Reg* 13/5, *Dan* 12/5 [2 r.]; A ná brzegu łáznia blifko ná palono *SkarŻyw* 207, 134, 266, 501, 599; *CzechEp* 408; *KochJez* Bv, B2; *KochTarn* 77;

PudłFr 21, 27; *GrochKal* 9; *Phil* F3; *WujNT Matth* 13/2, 48, s. 299, *Ioann* 21/4, *Hebr* 11/12, *Aaaaaav*; *SarnStat* 917, 1070, 1077, 1111, 1120, 1122; *WitosłLut* A4v; *CzahTr* Cv, E2v [2 r.]; *KlonFlis* B4v, C2v, C3v, E2v, E3v (10); *KlonWor* 13.

»nad brzegiem« (32): *LibLeg* 6/157 [3 r.]; *RejPs* 124; *HistAl* H5, M4v, M5v; *Leop Ios* 12/2: [siedm wołów] páłty fie nád brzegiem po dobrej zyeloney tráwie *BielKron* 16v, 31, 54, 273, 274v, 277v (19); *StryjKron* 91; *Litorosus* – Nad brzegiem położoni. *Calep* 609a; *WujNT Act* 21/5; *SarnStat* 1121; *KmitaSpit* A3v.

»przy brzegu« (8): *MiechGlab* *5, 2; Rybki fie po niey miecąc przy brzegoch igráią *RejWiz* 176v, 176v, 177; *Mącz* 196a, 319b, 378d.

»u brzegu« (6): *BielKron* 292v, 450; y ítali v brzegu czekáiąc íwego czału *HistRzym* 20; *RejZwierc* 159; *Phil* H4; *KlonFlis* E2.

W przen (9) : Náoftátek tu Pán položyc raczył báłwochwálce á kłámce. A ty nabliżey pořádzić raczył á práwie ná brzegu/ iedno zepchnąc w ognište iezioro. *RejAp* 180, 180v; *RejPos* 174v [2 r.]; *RejZwierc* 120v; *WerGoścPapr* 202.

brzeg czego (2): Coż też ty tedy chcéłz wczynić moy miły brácie/ kthory ítoířz v brzegu tego tho márnego iezyorá á mizernego íwiátá tego *RejPos* 174v; *KochFr* 83.

brzeg u czego (1): Kryřtus ożywiáiąc íwoie wierne/ ktorzy íą íáko brzegi v rzeki Bożey. *BibRadz* II 143v *margin.*

Przen (67) :

a) Bezpieczne, spokojne miejsce (55) : *RejPs* 42; Przyćiągnířz nas chwálebny mikołáiu/ do zbawiennego brzegu/ kędy pokoy y chwałá. *KrowObr* 171; *RejWiz* 3, 46, 60v, 90v; *Portus et perfugium*, Brzeg y wcieczká. *Mącz* 314a; *GórnDworz* H6v; A niechći íwieći wřtáwicznie puřthelnik v brzegu twoiego oná wdzięczná láterniczká/ to íeřt prawdziwym íłowem Páńńkim/ [...] ábyř nie zbłádził do brzegu íwego. *RejZwierc* 177; *PapřPan* K3; *ZawJeřt* 16; *GrabowSet* M3v; *LatHar* 598; Nie mamy nie w tym wieku nářzym nalepřzego/ íáko brzegu dořtápić Zeglářřtwá nářzego. To íeřt íák dobrze vmrzeć *KořakCath* C5v.

brzeg czego (6): *PatKaz I* 3; rządz y wřzytky ku brzegu zbauyenia *PatKaz III* 113v; *CzechRozm* 20v; *SkarJedn* 144, 386; *ZawJeřt* 42.

Zwoty: »brzegu, za brzeg się chwytać, chwatać, uchwycić« [szyk zmienny] (9): íą ludzye ná íwiece/ [...] Ktorzy fie w iego burzkach wřdy brzegu chwytiáią *RejWiz* 47, 47, 90v, 91v, 120v, 132v; *RejZwierc* 52v; *RejAp* 200v; A Borzuy niechciáł być prořzon ná gody/ Ani řegnawřzy/ iechał precz z gořpody. Mnię też cżás będzié vchwyćić fie brzegu *KochSz* C3v.

»ku brzegu się mieć«: Bo ínadz íćie znác ná oko Zechmy zábrněli [!] głęboko A rádiřřey fie ku brzegu mieymy A tych plew dářmo nie wiewmy *RejRozpr* K.

»od brzegu się odepchnąć, odpłynąć itp.« [szyk zmienny] (4): othom ia nędzniku odpłynął od brzegu/ á zá głębią wřzytkich niebéřpieczności íwiáthá thego/ á nic fie nie łękam *RejPos* 174v; *RejZwierc* 116, 120v [2 r.].

»do brzegu przepłynąć, przybić itp.« [szyk zmienny](11): Ale íeřliże my ná prořřość przodkow nářzych pářřząc/ ich brodem w tey Exekucyey poydziemy/ béřpiecznie do brzegu przebrniemy

OrzRozm Iv; *SarnUzn* H6v; *RejPos* 245, 316v; *RejZwierc* Av, 122v; *SkarJedn* 144, 386; *SkarŻyw* 131; Vproście nam wżytki ná ty woyny náłze potrzeby/ ábyłmy do śzczęścia y mieyc wálzych/ y do brzegu te⁸⁰ dopłynęli *SkarKaz* 639b; *CzahTr* C2v.

»sta(ną)ć na, przy brzegu« [*szyk zmienny*] (3): *Cunctor*, Wątpie/ Myflę/ y to y owo przed fie bioře. Ut, Alii dum cunctantur in ripis, Gdy myflą á łtoyą łpokoyem ná brzegu. *Mącz* 72a; *ZawJeft* 42; Niech moiá łódź/ gdzie pędzi wola Boża/ bieży. Y przy brzegu ktory mi Bog náznaczył łtanie *SzarzRyt* C3v.

»na brzegu się wozić« (2): *Navigare in portu*, Ná brzegu fie wozić/ to yeft beżpiecznym być. *Mącz* 242c, 314a.

»wyjść, wysiąść na brzeg« (2): Iż mi to Pan moy dáć raczył/ zem iuz z onego głębokiego morzá błędow Antychriftowych wyłzedł ná brzeg beżpieczny zbáwienia *CzechRozm* 20v; *GórnTroas* 57.

Wyrażenia: »beżpieczny brzeg; brzeg beżpieczny« (3 : 2): *OpecŻyw* 161v; *RejZwierc* 122v; *CzechRozm* 20v; *WisznTr* 20; Brácia náłzy/ ná wesoły y beżpieczny brzeg niebieski przepráwieni/ pámiętaycie ná nas/ żegluiące/ y ná poły tonące/ ná burzliwym morzu świátá tego. *LatHar* 604.

»brzeg morski«: O Błogoflawiony Mikołáiu przyciągni nas do brzegu morłkiego/ s łmutku łmierci *KrowObr* 171.

Szereg: »brzeg i port«: wybaczáiác nie zgody s tey náuki y owoce złe ktore z niey idą/ á tołmy fie iuz przypláwili do brzegu y do portu/ kthory zowá Boniportus/ to ieft do náuki łwię[t]ey *SarnUzn* H6v.

Wyrażenie przyimkowe: »u brzegu« (2): prosiemy tak rzeczy moderuicie miedzy sobą iako byście (czego Boze vchoway) będąc iuz vbrzegu dla nie zgody y wasni swych RPtey niezawiedli *ActReg* 186; *KochFrag* 14.

b) O przekraczaniu wyznaczonych granic, norm, zwyczajów (12) :

Zwroty: »z brzegow przebrać«: Tedy (gdy ináčzey być nie może/ *et citra approbationem*/ á pokiby z brzegow bárzo nie przebrały) do czáfu *per conuiuentiam* mogą się tolerowác. *PowodPr* 38.

»z brzegow, brzegi wyl(ew)ać, wylewający, łać« [*szyk zmienny*] (11): *GórnDworz* N6; Bárzo ci mędrołzkowie z brzegow wylewáią/ A nas proftą chudzinę łzpetnie w zyłku zdáią. *RejZwierc* 239v, 217v; iż trzeba bárzo twárdych praw/ ktoremi by rołtácemu złemu zábiegano/ wylewáiącey z brzegow łwey woli zapory zákládano *ModrzBaz* 69v, 127v; *CzechEp* 39; Złóść brzegi wylała *GrabowSet* C4, F3v; *OrzJan* 81; *WysKaz* X2v; *CzahTr* H3v.

a. Kraj położony nad brzegiem jakiejś wody (45) : A nayeden rok szeym ma bywacz naszyemy a na łtronye szyem náłchych podolłkych a Rułkych Ana drugi rok naszyemy na Brzegv y náłtronye pana Woyewody Moldawskyego *MetrKor* 34/134, 134v, 135v; Połiedli kráiny Pomorłkie/ Sáłkie/ Prułkie/ y nád Wiłłá obá brzegi *BielKron* 159, 57; *Mącz* 94d; *StryjKron* 72; TO ieft on brzeg łczęśliwy/ gdzie ná czály wieczne Litwá/ y Polłká máią łeymy mieć łpołeczne. *KochFr* 88; *KochPam* 82; Iuz dżiś/ powiáda/ brzegi twe opufzczám/ Oycze moy drogi: iuz fie z gniazdá łpufzczám *GrochKal* 5; ten cię niech prowadzi/ Y zdrowo ná brzeg dżiádow twych wyłádzi. *GrochKal* 7; *GórnTroas* 19, 52, 55, 68 [2 r.]; *PudłDydo* A4, B3v, B5v.

brzeg czego [w tym z nazwą miejscową kraju itp. (5)] (6): nie może chybić brzegów Afryki lewą stroną. *BielKron* 449v, 56v, 75v, 453; Które od vmárzłego morzá imię twoie Roznioły aż do brzegu Murzyńkiéy gránice *KochFr* 95; *KochPieś* 55.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej kraju, plemienia lub strony świata [brzeg + przymiotnik (12), przymiotnik + brzeg (7)] (19): puścili sie ku brzegom Duńskim *BielKron* 339v; y wiele innych miał zakładali ná tych wyłpách/ gdzie iefzcze y dziś brzegi Słowieńkiemi zową ich kroniki. *BielKron* 339v, 445v; *SkarJedn* 398; *KochOdpr* D2v; *StryjKron* 26, 56, 71, 265; *KlonŻal* A3v, B2; *KochPam* 83; ktoby cię nieznał/ Lechu Słowiáninie/ Którys napiérwey zásiadł w téy kráinie/ Y opánował męłtwem łwoim mocné Brzegi północné. *KochPieś* 12; *KochProp* 13; *KochCz* A3v [2 r.]; *KlonFlis* D2; Aby nigdy ten narod iego narodowi/ Chętliv nie był/ y wálz brzeg Włókiemu brzegowi. *PudłDydo* 20, A4v.

Zwroty: »stanąć na brzegu«: Dodaycie mu tak łczęśliwého biegu/ Ze wrychle łtanie ná oyczyłtym brzegu. *KochPieś* 20.

»wysiąć na brzeg«: A zá przyiáznia wiátrów/ y dobréy pogody/ wysiadłes ná brzeg Prułki *KochPam* 83.

2. *Granica, pas nadgraniczny, krańcowy, kraniec; koniec* (17) : *ZapWar* 1549 nr 2657; *RejZwierz* 17v; Iż gdy przyiecháli ná brzeg krolestwá Láomedontowego/ kazał ie od brzegu wypędzić *BielKron* 54; *BudBib Eccli* 24/14; Promontorium – Gora hegy [lege: brzegi], w morze podana. *Calep* 859b.

brzeg czego (9): przyiecháli ku niektorey gorze Adámánthynowey/ ná ktorey brzegu złote łáncuchy wifiały *HistAl* L; *BielKron* 54, 285v; Marszołkowa [rada] tabyła Snia Brzegien [!] Śląska y tam stąd zywnosc maiąc za Maximilianem ciągnąć *ActReg* 4v; *GrabowSet* V4v; *LatHar* 410; *SapEpit* B2v. Cf Wyrażenie.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej lub strony świata [brzeg + przymiotnik (2), przymiotnik + brzeg (1)] (3): yesth hy byla zawsdi wsiczka dziedzistwa Gusinskiego myedzi brzegy Gusinskiemy hy poticzkiem *ZapWar* 1536 nr 2493, 1536 nr 2493; *KochPs* 27.

Wyrażenie: »brzeg świata; świata brzeg« (1 : 1): Chwalcie Páná [...]/ ktorego imię/ niebá przewyżłzyło/ Páná/ ktorego chwałá/ przełzła światá brzegi/ Y co rządzi niebieskie/ od włzech wieków/ biegi. *GrabowSet* R2v; *JanNKar* C2.

3. *Krawędź, kraj, bok, zakończenie ścian, przedmiotów, naczyn, szat itp.; peniculamentum Mącz, Cn; ora Calep, Cn; extremitas Mącz, Calep; margo Mącz, Calag; lacinia Mącz; extremum (vestis), fimbria (vestis) Cn* (97) : *FalZioł* I 130b; A od pośrodku ziemié aż do brzegu ołtatniego dwa łokcie/ y łferokość ná ieden łokieć: á od brzegu mnieyłłego aż do brzegu wıęcłłłego czterzy łokcie/ á łferza ná ieden łokieć. *Leop Ez* 43/14, *Ez* 43/ 17, 20; *BibRadz* 2.Par 4/2; Pinnata folia. Kędzierzáwe liście yákoby wykołowane ná brzegách. *Mącz* 300c; *Diameter*, iest *Linea*, prołta/ która od iedného brzegá idzie do drugiego przez pośrzodek/ to iest/ przez *Centrum*. *GrzepGeom* D3v; *Calag* 383b; *KochPhaen* 19.

brzeg czego (16): á tego małz włóżyć ná filthulę y ná brzegi iey *FalZioł* III 4a, I 101a, III 28a; *WyprKr* 70, 70v, 72v [2 r.], 78; *SienLek* 146v; *Diameter* póydzie przez pośrzodek kołá/ to iest/ przez *Centrum*: á brzegiem kołá po obu łtronách będzie łye kóńczył. *GrzepGeom* D4; *BudBib Gen* 41/3,

17, *Ex* 7/15; iáko wonny oleiek ná głowie Aaronowey/ kthory ípada ná brodę y ná brzegi ízáty iego. *SkarJedn* 59; Ora — Brzeg každei rzeczi. *Calep* 736a, 399a.

brzeg u czego (3): Lacinia, Brzég álbo obłogá v ízáty. *Mącz* 181d, 267b, 289d.

Szeregi: »brzeg albo obłoga« (2): Peniculamentum, Brzeg álbo obłogá nadolna v íukniey. *Mącz* 289d, 181d.

»brzeg a kraj« (2): Orae vulneris, Brzégi á kráye v rány. *Mącz* 267b; *Calep* 399a.

Wyrażenia przyimkowe: »na brzegu« (4): Na brzegu kašdego bramy, íešt ínurkowanie dwoífte írebrne. *WyprKr* 72v; *BudBib Gen* 41/3, 17, *Ex* 7/15.

»po brzegach« (6): Iadwabiu czerwone⁶⁰ ze zlotem po brzegach s kolkamy zelaznemy stuk 6 *WyprKr* 99, 22v, 64v, 99v, 100v, 103.

»z brzegu« (7): *WyprKr* 70, 70v, 72v, 78; *KochBr* 151; *KochSz* A3; Kołdry álbo drotowem zlotem przešywané. Albo z brzegow drogimi perlámi olute. *CiekPotr* 31.

Wprzen (1): Trzymaymyž tedy ten šrzodek z piłmá miedzy brzegámi kácerškiemi *GrzegRóżn* I4 v.

a. Margines (56) :

Wyrażenia przyimkowe: »na brzegu« (53): Margo proprie dicitur extremitas folii vel pagine unde dicimus in margine adscripti, Przípífałem ná brzegu kárty. *Mącz* 210a; *SkarŻyw* 595; tom gwiazdká náznáczyl w texcie y ná brzegu *WujNT przedm* 16, *przedm* 13, 14, 15, 16 [4 r.], 20 (48); *PowodPr* 36, 68, 83.

»po brzegu« (3): małz po brzegu wykłády fłow y íentencyi trudnieyfzych *WujNT przedm* 25, *kt, przedm* 24.

b. Wierzchnia warstwa, skórka (1) : Crusta – Skorka, brzég *Calep* 273a.

4. n-loc (8) : *ListRzež w.* 4, 51; *LibMal* 1550/157; *BielKron* 331v; *KochSat* A2; Naprzód miešczánie žiem Prufkich do Wrocławíá Słáfkíego/ Brzégú/ Néfy/ Swidnice/ Opola/ Opáwy/ *et eius finitima* przez Bydgołczá/ Gniéžno/ Wrzešniá/ Pызdry. *SarnStat* 982, 1228 [2 r.].

*** *Bez wystarczajácego kontekstu* (4) : Margineus, et Marginalis, Co ná końcu/ brzegu/ kráwędzi á kráyu yešt. *Mącz* 210a, 112c, 395d; Margo – Brzeg, krai, burta. *Calep* 639b.

Synonimy: **1.** kraj, wybrzeże; **2.** granica, kończyna, kraj; **3.** bok, borta, kraj, krawędź, obłoga; **a.** margines.